

Швець Тетяна Михайлівна

кандидат педагогічних наук, доцент

кафедра філософії, соціології та соціальної роботи

Херсонський державний університет, м.Івано-Франківськ, Україна

turchanova@ksu.ks.ua

<http://orcid.org/0000-0002-1796-3474>

ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ОСОБАМИ, ЗВІЛЬНЕНИМИ З ПОЛОНУ

Анотація. Гостро постає питання соціальної самореалізації звільнених з полону: вони не бачать себе ні в професійній діяльності, ні в оточенні близьких та рідних, друзів, знайомих. Забезпечення соціального супроводу осіб, відносно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, як об'єкта соціальної роботи, виступає необхідною складовою здійснення соціальної допомоги таким особам після їх звільнення з полону. Мета дослідження: висвітлення особливостей процесу організації соціальної роботи з особами, звільненими з полону. Методи дослідження: аналіз нормативно-законодавчої бази та науково-методичної літератури, результатів сучасних соціологічних, психологічних, юридичних досліджень та статистичних даних. Результатом дослідження є наукове обґрунтування форм та методів соціальної роботи, а також висвітлення практичного досвіду їх використання у роботі з особами, які опинились в складній життєвій ситуації через збройний конфлікт в Україні.

Ключові слова: особа, звільнена з полону, соціальна робота, технології соціальної роботи.

Вступ. Більше десяти років триває збройний конфлікт на території України. Організація соціальної роботи з особами, які мають наслідки перебування у вимушеній або примусовій ізоляції, зокрема полоні, та впровадження технологічних особливостей соціальної роботи в реальне життя у контексті відновлення особистості звільненого з полону та країни в цілому – це новий виклик для соціальної сфери України.

Після закінчення Другої світової війни основними питаннями діяльності різних державних органів щодо звільнених з військового полону громадян виокремлювали наступні: забезпечення фільтраційних механізмів, обстеження та встановлення рівня «надійності та безпечності для суспільства» звільненої з полону людини, а також оцінка відповідно до цього ризиків. Питання організації соціальної допомоги та створення умов для успішного відновлення та соціалізації й реінтеграції особистості колишнього полоненого, який сприймався як джерело ризиків, не стояло на порядку денному.

Окреслена проблема набуває неабиякої політичної та соціальної значущості, постійно потребує наукового обґрунтування процес організації ефективної взаємної діяльності різних інституцій: державних, громадських та приватних, що була б спрямована на системне розв'язання питань, пов'язаних із організацією та впровадженням різних технологій соціальної роботи з особами, життя яких пов'язано з фактами потраплянням цих людей до примусової ізоляції на тимчасово окупованих територіях країни та з його наслідками, причиною котрих виступила збройна агресія РФ проти України та окупація країною-агресором українських територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різним аспектам перебування людини в полоні та його наслідкам присвячені дослідження науковців, враховуючи різні точки зору. Дослідження історичних та правових особливостей та специфіки військового полону, становища військовополонених присвячені науковій праці О.Гордєєва, В.Карпова, О.Потильчака,

Й.Саєвича, В.Саранчі, І.Срібняка та інших; соціально-правові аспекти полону розкрито у дослідженнях О.Полторакова; спробу розкриття психологічних і психосоціальних аспектів перебування в полоні та його наслідкам для особистості людини віднаходимо у дослідженнях цілої низки вчених, зокрема праці: В.Апалькова, О.Сека, О.Тімченка, В.Франкла, Ю.Широбокова та інших. Вітчизняній науці відомі спроби розвідок щодо особливостей проведення психологічного дебрифінгу з військовослужбовцями, які повернулися з полону, на першому етапі їх реінтеграції (В.Байда), дослідження механізмів публічного управління відновленням осіб, звільнених з вимушеної або примусової ізоляції (Н.Зарецька), але відсутні самостійні дослідження особливостей соціальної роботи з окресленою категорією населення, які опинились в складних життєвих обставинах.

Незважаючи на значну кількість наукових робіт, що стосуються різних аспектів полону як суспільного феномену, предметом цих досліджень не виступала соціальна робота зі звільненими із полону та розробка теоретико-технологічних засад соціальної допомоги тим особам, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України.

Метою статті є спроба окреслення особливостей процесу організації соціальної роботи з особами, звільненими з полону, зокрема розроблення схеми «Технології соціального та правового захисту осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей».

Методи дослідження: аналіз нормативно-законодавчої бази та науково-методичної літератури з проблемі надання допомоги особам, звільненим із полону; аналіз результатів сучасних соціологічних, психологічних, юридичних досліджень та статистики щодо окресленої теми дослідження.

Виклад основного матеріалу. Війна або

збройний конфлікт – це протиприродне людському існуванню та природі явище. Результатом участі в такому конфлікті чи проживання на територіях, де ведуться бойові дії, може стати взяття в полон осіб.

Окреслення особливостей процесу організації соціальної роботи з особами, звільненими з полону, не виявляється можливим без наукового визначення поняття окресленої категорії населення, що потребує допомоги. Проблемного характеру набули ці спроби, бо в жодному вітчизняному нормативно-правовому акті саме ця категорія не містить конкретної назви категорії «особи, звільнені з полону».

Закон України «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей» від 26 січня 2022 № 2010-IX (зі змінами 2023 року) окреслює визначення для характеристики осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, але не використовує поняття «полон» [1].

Аналіз Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення відновлювальних (постізоляційних, реінтеграційних) заходів, заходів з адаптації, підтримки (супроводу) осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, після їх звільнення» (від 15.03.2024 №296) дає пояснення характеристики названих осіб, класифікуючи три різні їх категорії: звільнені особи, звільнені цивільні особи та звільнені оборонці України.

Зазначений Закон України дає нам розкриття поняття «ізоляція», як умови специфічно-екстремальні через що особа обмежена у зв'язках із оточуючим та бажаним їй середовищем за умови самостійного віднаходження способів для виживання. Полоном вважаємо примусовий вид ізоляції через відсутність можливості отримати необхідну допомогу в поєднанні з перерахованими умовами.

У дослідженні вирішено послугоуватися визначенням «звільнені особи – звільнені з місць несвободи особи, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України згідно із Законом України «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей», а також особи, які звільнені відповідно до Порядку здійснення передачі військовополонених ворогів державі-агресору та звільнення оборонців України, які перебувають у полоні держави-агресора» [2], затвердженого згаданою вище Постановою Кабінету Міністрів України, що є найбільш наближеним до окреслення об'єкту дослідження, зазначеного в меті даної роботи.

Полон – це один із найскладніших станів для особистості як істоти психосоціальної, це факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України. Тому, людина, яка звільнена з полону, обов'язково потребує фізичного й психологічного відновлення, а також реінтеграції в соціальне середовище.

Для обґрунтування особливостей організації процесу соціальної роботи з особами, звільненими з полону, вважаємо необхідним за допомогою аналізу наукової літератури виокремити проблеми, що тісно

пов'язують із перебуванням громадян України у полоні та за результатами його наслідків. Результати проведеної роботи дозволили виокремити наступні проблеми:

- спроби на законодавчо-нормативному рівні та відсутність на науковому рівні визначення статусу особи, яка перебувала у полоні, проблема фактичного «змішування чи заміни один одним» статусів полонених і заручників;

- відсутність точної та складності у підрахунку реальної кількості осіб, які перебувають у стані полону, а через це проблема довгострокового прогнозування здійснення технологічно процесу організації соціальної роботи та необхідних сил і засобів для надання постізоляційної допомоги й підтримки окресленої категорії населення;

- відсутність наукового обґрунтування теоретико-технологічних аспектів соціальної роботи із різними категоріями звільнених з полону;

- нечисленні перші спроби опису та технологічного арсеналу програм реінтеграції до умов цивільного й мирного життя як окремої складової періоду відновлення звільнених з полону (переважно матеріали надання психологічної допомоги, взагалі відсутність опису методик соціального відновлення).

На думку Ю. Широкова, «знаходження ефективних відповідей на ці проблемні питання, що стосуються одночасно соціальної, гуманітарної, оборонної сфер та сфери безпеки життєдіяльності нашої країни, можливе виключно за умови впровадження системного підходу не тільки до їх аналізу, а й до організації роботи фахівців різних галузей, зокрема й соціальної сфери, над їх вирішенням» [3].

Полон – це обмеження свободи особи, яка брала участь у військових діях або цивільних осіб, які проживали на територіях, де велися і продовжуються активні бойові дії. Час утримання осіб у полоні – це тотальний контроль над життям полоненого, відсутністю будь-якої можливості самозахисту, що визначається як небезпека. Під час допитів полонених осіб часто застосовуються різні тортури, тобто вчиняються факти насильницької поведінки відносно них. Особа, яка піддавалася та пережила різні види тортур, характеризується втратою довіри до світу, до людей, що оточують, тому в процесі повернення до соціального середовища в мирному житті, реінтеграції, відчувається самотньою, безпорадною, замкненою в собі.

Гостро постає питання соціальної самореалізації звільнених з полону: вони не бачать себе ні в професійній діяльності, ні в оточенні близьких та рідних, друзів, знайомих. Тому, на нашу думку, забезпечення соціального супроводу осіб, відносно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, як об'єкта соціальної роботи, виступає необхідною складовою здійснення соціальної допомоги таким особам після їх звільнення з полону.

Через відсутність наукових досліджень в галузі соціальної роботи зі звільненими з полону постає необхідність спроби аналізу нормативно-правового забезпечення цього напрямку діяльності з метою розроблення теоретичних та технологічних аспектів цієї діяльності.

У законодавчому полі діють два нормативних

документи, основні положення яких окреслюють технологічний арсенал соціальної роботи зі звільненими із полону та членами їх родин, але ця діяльність не чітко структурована та носить нормативний характер. Це: Закон України «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей» від 26 січня 2022 р. № 2010-IX (зі змінами 2023 р.) та Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення відновлювальних (постізоляційних, реінтеграційних) заходів, заходів з адаптації, підтримки (супроводу) осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, після їх звільнення» № 296 від 15.03.2024 р.

Вище названим Законом України окреслено основи соціального та правового захисту осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, а також членів їхніх сімей, згаданою Постановою Кабміну ж затверджено Правила проведення певного переліку заходів у роботі з особами після їх звільнення з полону.

Відповідно до статті 1 вище названого Закону України «законодавство про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії, базується на Конституції України і складається з цього Закону та інших законодавчих ініціатив, а саме: Законів України «Про національну безпеку України», «Про оборону України», «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», «Про охорону дитинства», «Про соціальні послуги», міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та інших нормативно-правових актів» [1].

Підґрунтям організації соціальної роботи з окресленою категорією населення згідно цієї статті Закону України бачимо співвіднесення його із Законами України «Про соціальні послуги», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», що виступають нормативними й основоположними для побудови організації соціальної допомоги особам, які опинились в складних життєвих обставинах, зокрема вважаємо такими і осіб, звільнених з полону, та членів їх родин.

Аналіз положень статей 7-16 Закону України «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей» та змісту Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення відновлювальних (постізоляційних, реінтеграційних) заходів, заходів з адаптації, підтримки (супроводу) осіб,

стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, після їх звільнення» дозволив авторам дослідження здійснити узагальнення запропонованих технологій соціального та правового захисту окресленої категорії у вигляді авторської схеми (рис.1).

Як бачимо, авторська схема містить розмежування відновлюваної допомоги, а саме постізоляційних та реінтеграційних заходів, що є ознаками безпосередньо технологічних особливостей соціальної роботи зі звільненими з полону особами. Детально проаналізовані нормативно-правові документи дають розуміння та визначення основних технологічних процедур соціальної роботи (підтримки (супроводу)) з особами, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, після їх звільнення: постізоляційний супровід, постізоляційні заходи, реінтеграційні заходи, постізоляційний дебрифінг, постізоляційна декомпресія.

У згаданій Постанові Кабміну України віднаходимо чіткі визначення основних понять, тісно пов'язаних та таких, що характеризують, на думку автора, особливості технологій впровадження саме соціальної роботи із особами, звільненими із полону.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів постізоляційний супровід – це «комплекс заходів, який проводиться з метою закріплення результатів реінтеграційних або постізоляційних заходів, забезпечення повноцінної постізоляційної адаптації, відновлення фізичного та психічного здоров'я звільнених осіб, а також надання необхідної допомоги членам їх сімей» [2].

У Постанові Кабінету Міністрів знаходимо наступне визначення: «постізоляційні заходи – заходи, спрямовані на відновлення та постізоляційну адаптацію звільнених цивільних осіб, які проводяться безпосередньо після звільнення (повернення) з ізоляції, а також проведення оперативного-розшукових заходів» [2].

Постанова Кабміну дає нам визначення реінтеграційних заходів, називаючи їх «комплекс заходів, спрямований на відновлення та повернення до повноцінної діяльності звільнених оборонців України після їх перебування в ізоляції, що передбачає надання медичної та психологічної допомоги звільненим особам, їх опитування для отримання інформації, важливої для діяльності сил безпеки і оборони, а також вивчення досвіду перебування в ізоляції. Реінтеграційні заходи, зокрема, включають медичні заходи, декомпресію (постізоляційну) та дебрифінг (постізоляційний)» [2].

Згаданий нормативний документ окреслює характеристику дебрифінгу (постізоляційного), як «спеціально організоване обговорення умов та обставин пережитої ізоляції з метою узагальнення досвіду та з'ясування причин, які викликають стрес, усвідомлення дій, необхідних для усунення цих причин та зниження ризику розвитку посттравматичного стресового розладу» [2].

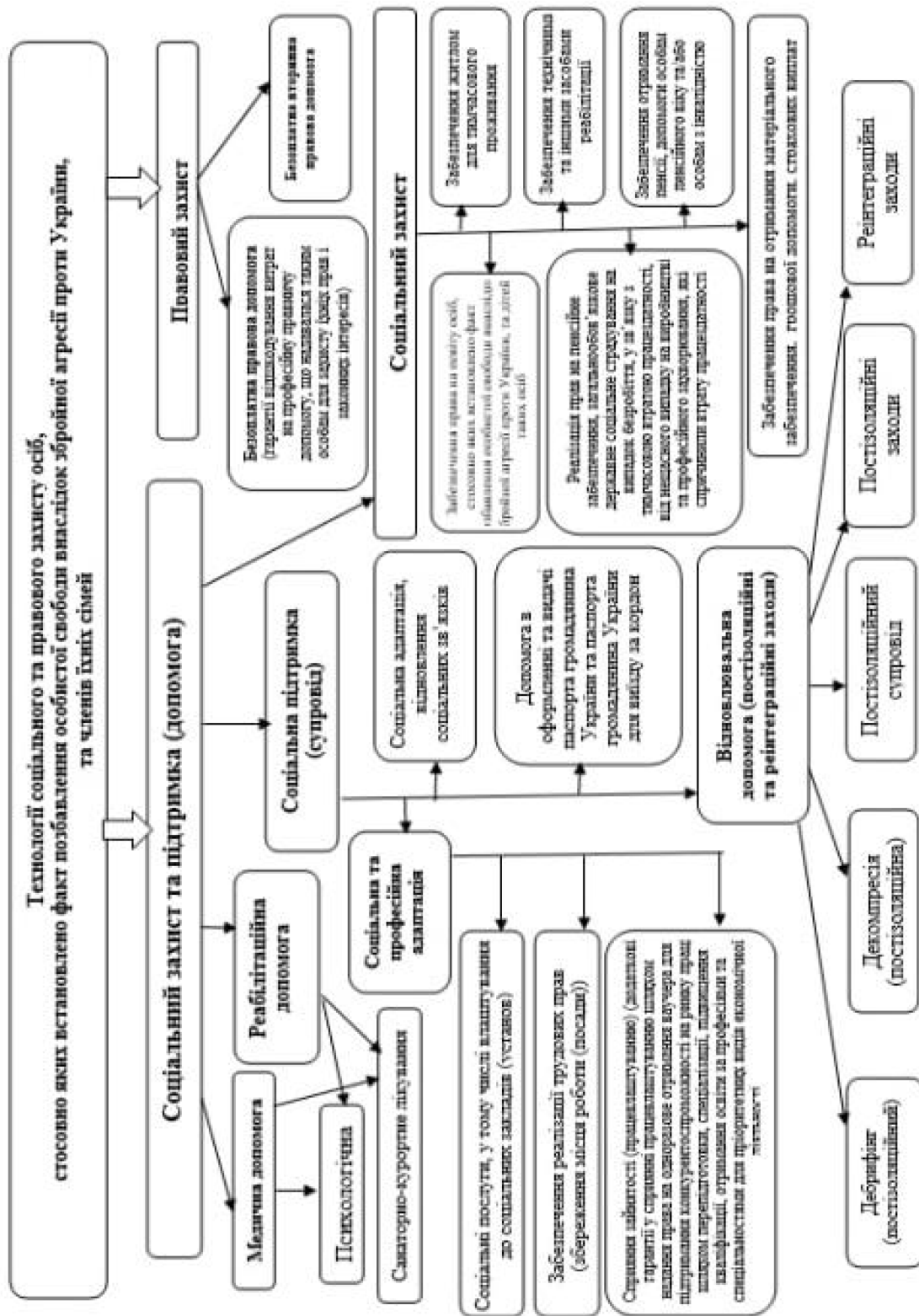

Рис. 1. Схема технологій соціального та правового захисту осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей (авторська схема відповідно нормативно-законодавчої бази)

Постанова Кабміну дає можливість розуміти декомпресію (постізоляційну) як «первинну форму психологічної реабілітації звільнених осіб, спрямовану на нормалізацію фізичних та емоційних реакцій на досвід ізоляції; надання можливості прогнозувати та контролювати своє оточення; багаторазову розповідь власної історії у позитивному ключі; індивідуальне безпечне згадування про перебування в ізоляції; розроблення плану дій щодо роботи з медіа, інтеграції в родину, повернення до військової служби тощо; надання доступу до соціальної, правової, психологічної, релігійної підтримки на прохання звільненої особи, а також надання

пропозицій щодо подальшого догляду за такою особою після завершення реінтеграційних заходів» [2].

Викладений матеріал дозволяє зробити наступні **висновки**: технологічні аспекти організації соціальної підтримки осіб, звільнених з полону, намічено існуючими нормативно-правовими актами, але подальших розвідок потребують наукове обґрунтування форм та методів соціальної роботи, а також висвітлення практичного досвіду їх використання у роботі з окресленою категорією осіб, які опинилися в складній життєвій ситуації через збройний конфлікт в Україні.

Список використаної літератури

1. Закон України «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей» № 2010-IX від 26 січня 2022 р. (зі змінами 2023 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2010-20#Text>
2. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення відновлювальних (постізоляційних, реінтеграційних) заходів, заходів з адаптації, підтримки (супроводу) осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, після їх звільнення» № 296 від 15.03.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/296-2024-%D0%BF#n11>
3. Широбоков Ю.М. Психологічні характеристики різноманітних видів військового полону. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського. Психологічні науки. 2017. № 1. С.227–233.

References

1. Zakon Ukrainy «Pro sotsialnyi i pravovyi zakhyst osib, stosovno yakykh vstanovleno fakt pozbavlennia osobystoi svobody vnaslidok zbroinoi ahresii proty Ukrainy, ta chleniv yikhnikh simei» № 2010-IX vid 26 sichnia 2022 r. (zi zminamy 2023 r.) [The Law of Ukraine «On Social and Legal Protection of Persons Deprived of Personal Liberty as a Result of Armed Aggression Against Ukraine, and Members of Their Families» № 2010-IX dated 26.01.2022 (amended in 2023)]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2010-20#Text> [in Ukrainian]
2. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia vidnovliuvalnykh (postizoliatsiinykh, reintehratsiinykh) zakhodiv, zakhodiv z adaptatsii, pidtrymky (suprovodu) osib, stosovno yakykh vstanovleno fakt pozbavlennia osobystoi svobody vnaslidok zbroinoi ahresii proty Ukrainy, pislia yikh zvilnennia» №296 vid 15.03.2024 r. [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On approval of the Procedure for carrying out restorative (post-isolation, reintegration) measures, measures for adaptation, support (accompanying) of persons who have been deprived of their personal freedom as a result of armed aggression against Ukraine, after their release» № 296 dated 15.03.2024]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/296-2024-%D0%BF#n11> [in Ukrainian]
3. Shyrobokov, Yu.M. (2017). Psykholohichni kharakterystyky riznomanitnykh vydiv viiskovoho polonu [Psychological characteristics of various types of military captivity]. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.O.Sukhomlynskoho. Psykholohichni nauky, 1*, 227–233. [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 17.09.2024 р.

Стаття прийнята до друку 21.09.2024 р.

Shvets Tetyana

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Department of Philosophy, Sociology and Social Work
Kherson State University, Ivano-Frankivsk, Ukraine

ORGANIZATION OF SOCIAL WORK WITH PERSONS RELEASED FROM CAPTIVITY

Abstract. War or armed conflict is an unnatural phenomenon for human existence and nature. Participation in such a conflict or living in the territories where hostilities are taking place may result in the capture of persons. The issue of social self-realization of those released from captivity is acute: they do not see themselves either in professional activity, or in the environment of relatives, friends, and acquaintances. Providing social support to persons who have been deprived of their personal freedom as a result of armed aggression against Ukraine, as an object of social work, is a necessary component of providing social assistance to such persons after their release from captivity. The purpose of the research: highlighting the features of the process of organizing social work with persons released from captivity. Research methods applied: analysis of the regulatory and legislative framework and scientific and methodological literature, the results of modern sociological, psychological, legal research, and statistical data. The result of the study is the scientific substantiation of the forms and methods of social work, as well as highlighting the practical experience of their use in working with persons who found themselves in a difficult life situation due to the armed conflict in Ukraine. The presented material makes it possible to draw the following conclusions: the technological aspects of the organization of social support for persons released from captivity are outlined by existing legal acts, but further research requires scientific

substantiation of the forms and methods of social work, as well as highlighting the practical experience of their use in working with a defined category of persons, who found themselves in a difficult life situation due to the armed conflict in Ukraine.

Keywords: a person released from captivity, social work, technologies of social work.